

*Јована Војводић**
студент докторских студија
Правни факултет Универзитета у Новом Саду
ORCID: 0000-0003-4376-3596

РАЗВОЈ ЗАШТИТЕ ПРАВА НА БРАК ГАРАНТОВАНОГ чл. 12. ЕВРОПСКЕ КОНВЕНЦИЈЕ ЗА ЗАШТИТУ ЉУДСКИХ ПРАВА И ОСНОВНИХ СЛОБОДА **

САЖЕТАК: Право на брак заштићено чл. 12. Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода почетком 21. века доживљава промену приступа у тумачењу од стране Европског суда за људска права. Либералан однос према садржини права на брак отвара могућности новим категоријама лица да закључе брак и заснују породицу у државама чланицама које су их до тада својим законодавством и праксом у томе спречавале. Поставља се питање да ли ће Европски суд за људска права наставити овакав тренд, те какве би то последице проузроковало по међународно поимање брака и породице.

Кључне речи: Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода, Европски суд за људска права, право на брак

* joja994ns@gmail.com

** Рад је примљен 19. 11. 2020, измењена верзија рада достављена је 12. 12. 2020, а прихваћен је за објављивање 14. 12. 2020. године.

УВОД

Право на брак гарантовано чл. 12. Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода (у даљем тексту: Конвенција)¹ представља тему расправа од самих почетака примене Конвенције.² Дилеме произилазе из питања да ли би садржини права на брак требало приступити конзервативно, штитећи традиционалне појмове брака и породице, или са либералног становишта, посматрајући брак као правну конструкцију у којој појединци сами одређују услове по којима ће уредити заједнички живот и имовину.³

Најважнији циљ система успостављеног Конвенцијом је ефикасна заштита права и слобода од стране сваке државе уговорнице, која се првенствено остварује успостављањем одговарајућих поступака пред националним органима.⁴ Дакле, улога Европског суда за људска права (у даљем тексту: Суд) није да пружи замену за заштиту људских права на националном нивоу, већ да пружи заштиту комплементарну националној заштити, уколико се за тим јави потреба.⁵

Дискреционо право да наметне тумачење одређеног члана Конвенције некој држави чланици, а које је супротно традицији те државе, Суд обично користи само ако постоји консензус осталих држава чланица. Ипак, када је реч о чл. 12. Конвенције, Суд последње две деценије одступа од такве праксе, заузимајући обавезујуће ставове о питањима о којима до тада није постојала ни већинска сагласност држава чланица.⁶

¹ Council of Europe, European Court of Human Rights, *European Convention on Human Rights*, Strasbourg, 1950.

² Van der Sloot, B. (2014). *Between Fact and Fiction: An Analysis of the Case Law on Article 12 ECHR*. Преузето 25. 6. 2020. са <https://www.ivir.nl/publicaties/download/1561.pdf>

³ *Ibid.*

⁴ Wildhaber, L. (2004). The European Court of Human Rights in Action. *Ritsumeikan Law Review*, 21, 83–92.

⁵ *Ibid.*

⁶ Van der Sloot, B. (2014). *Op. cit.* Преузето 25. 6. 2020. са <https://www.ivir.nl/publicaties/download/1561.pdf>

ПРАВО НА БРАК КАО ОСНОВНО ЉУДСКО ПРАВО

Иако се концептима брака и породице гарантује заштита и у другим међународним документима, као што су Европска социјална повеља⁷ и Повеља ЕУ о основним правима,⁸ садржина чл. 12. Конвенције инспирисана је текстом чл. 16 Универзалне декларације о људским правима.⁹

Право на брак у Конвенцију је инкорпорисано као класично људско право.¹⁰ Суд је у више наврата истакао да је чл. 12. примарно усмерен на заштиту брака као основе сваке породице,¹¹ те да је његова улога да осигура основно право жене и мушкарца да се венчају и оснују породицу,¹² уколико су они одговарајућег узраста, те уколико ова права остварују у складу са унутрашњим законима државе чланице.¹³ Значи, државе чланице могу сачињавати законе којима се уређује питање склапања брака и заснивања породице,¹⁴ али ти закони ни у ком случају не смеју ограничавати право на брак „на такав начин или до те мере да је сама суштина права нарушена.”¹⁵

Дакле, из разлога посебне осетљивости питања које чл. 12. уређује, сматра се да државе имају најбољи положај да одговоре на потребе становништва, те им се и оставља „поље слободне процене” у разradi и примени члана 12.¹⁶ Ипак, ово поље је ограниченог карактера, имајући у виду да је

⁷ Council of Europe, *European Social Charter*, Turin, 1961.

⁸ Council of Europe, *The Charter of Fundamental Rights of the European Union*, Nice, 2000.

⁹ United Nations, General Assembly, *Universal Declaration of Human Rights*, Trocadero, 1948; Schabas, W. A. (2016). *The European Convention on Human Rights: A Commentary*. Oxford: Oxford University Press, 528.

¹⁰ Van der Sloot, B. (2014). *Between Fact and Fiction: An Analysis of the Case Law on Article 12 ECHR*. Преузето 25. 6. 2020. са <https://www.ivir.nl/publicaties/download/1561.pdf>

¹¹ *Rees v. the United Kingdom*, (App. no. 9532/81), 17. 10. 1986. para. 49; *Cossey v. the United Kingdom*, (App. no. 10843/84), 27. 9. 1990. para. 43.

¹² *B. and L. v. the United Kingdom*, (App. no. 36536/02), 13. 9. 2005. para. 34.

¹³ Irish Human Rights Commission. (2012). *European Convention on Human Rights: Guide for the Civil & Public Service*. Преузето 20. 6. 2020. са https://www.ihrec.ie/download/pdf/echr_guide.pdf

¹⁴ *Ibid.*

¹⁵ *B. and L. v. the United Kingdom*, (App. no. 36536/02), 13. 9. 2005. para. 34; *Rees v. the United Kingdom*, (App. no. 9532/81), 17. 10. 1986. para. 50; *F. v. Switzerland*, (App. no. 11329/85), 18. 12. 1985. para. 32; *Muñoz Díaz v. Spain*, (App. no. 49151/07), 8. 12. 2009. para. 78; *Jaremowicz v. Poland*, (App. no. 24023/03), 5. 1. 2010. para. 48.

¹⁶ *B. and L. v. the United Kingdom*, (App. no. 36536/02), 13. 9. 2005. para. 36.

Суд крајња инстанца која одлучује да ли је поступањем државе чланице дошло до ефективног ограничења било којег аспекта права на брак.¹⁷

ПРОМЕНЕ У ТУМАЧЕЊУ САДРЖИНЕ ПРАВА НА БРАК ОД СТРАНЕ СУДА

У раној судској пракси Европске комисије за људска права (у даљем тексту: Комисија)¹⁸ и Суда, тумачењу чл. 12. Конвенције приступано је са веома конзервативног аспекта, те је заштита пружана само традиционалном концепту брака и породице.¹⁹ Међутим, почетком новог миленијума, започета је пракса доста агресивније заштите чл. 12. Конвенције.²⁰ Сматра се да је велики утицај на ову промену имала све заступљенија „доктрина живог инструмента”, један од најпознатијих принципа успостављених праксом Суда,²¹ која подразумева да Суд Конвенцију мора тумачити у складу са тренутно постојећим околностима у државама чланицама, а не у складу са околностима актуелним приликом сачињавања Конвенције.²² Прекретница у тумачењу чл. 12. Конвенције представљала је и одступање од поменуте праксе Суда да о правима која се штите Конвенцијом одлучује консензусом држава чланица. Закључује се да је заузимањем оваквог става Суд придао мањи значај недостатку консензуса држава, у односу на потребу практичног решавања проблема који се јављају у вези с применом чл. 12. Конвенције.²³

Имајући у виду да је доношењем одлука у којима је утврдио повреду права на брак Суд по први пут пружио заштиту лицима која су до тада била потпуно искључена из опсега чл. 12. Конвенције, централни део овог рада је статистичка анализа и кратак приказ поменутих случајева.

¹⁷ *Frasik v. Poland*, (App. no. 22933/02), 5. 1. 2010. para. 88.

¹⁸ Европска комисија за људска права је престала да постоји 1998. године, ступањем на снагу Протокола 11 Европске конвенције.

¹⁹ Van der Sloot, B. (2014). *Between Fact and Fiction: An Analysis of the Case Law on Article 12 ECHR*. Преузето 25. 6. 2020. са <https://www.ivir.nl/publicaties/download/1561.pdf>

²⁰ *Ibid.*

²¹ Marochini, M. (2014). The Interpretation of the European Convention on Human Rights. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, 51 (1), 63–84; Wildhaber, L. (2004). The European Court of Human Rights in Action. *Ritsumeikan Law Review*, 21, 83–92.

²² *Tyler v. United Kingdom*, (App. no. 5856/72), 25. 4. 1978. para. 31.

²³ Murray, J. L. (2011). The Influence of the European Convention on Fundamental Rights on Community Law. *Fordham International Law Journal*, 33 (5), 1388–1422.

АНАЛИЗА И ПРИКАЗ СЛУЧАЈЕВА ПРЕД СУДОМ У КОЈИМА ЈЕ УТВРЂЕНА ПОВРЕДА ПРАВА НА БРАК

Статистичка анализа случајева у којима је утврђена повреда права на брак пред Судом

Током дугогодишње праксе Суда, повреда права на брак утврђена је у укупно четрнаест случајева, од којих је у четири случаја одлучивала некадашња Комисија.

Први случајеви у којима је Комисија утврдила повреду чл. 12. појавили су средином 70-их и почетком 80-их година XX века.²⁴ Са друге стране, једини случај у ком је Суд пресудио повреду права на брак у XX веку био је *Ф. против Швајцарске*.²⁵ Иако су се још два случаја утврђивања повреде чл. 12. пред Судом појавила 90-их година XX века, Суд о њима није донео одлуку све до 2002. године.²⁶ Сходно томе, сви случајеви у којима је Суд утврдио повреду чл. 12, осим *Ф. иројив Швајцарске*,²⁷ припадају XXI веку.

Када се ради о *иуженим државама*, убедљиво највећи број представки у којима је утврђена повреда права на брак поднет је против *Уједињеног Краљевства* – укупно седам представки – од чега је о три представке одлучивала Комисија,²⁸ а о четири Суд.²⁹ Уједињено Краљевство прати *Пољска*, против које су поднете укупно две представке у којима је повреда утврђена,³⁰ док је по само једна представка поднета против пет

²⁴ *Hammer v. United Kingdom*, (App. no. 7114/75), 13. 12. 1979; *Van Oosterwijk v. Belgium*, (App. no. 7654/76), 6. 11. 1980; *Draper v. United Kingdom*, (App. no. 8186/78), 10. 7. 1980; *C. v. United Kingdom*, (App. no. 10843/84), 9. 5. 1989.

²⁵ *F. v. Switzerland*, (App. no. 11329/85), 18. 12. 1985.

²⁶ *I. v. the United Kingdom*, (App. no. 25680/94), 11. 7. 2002; *Christine Goodwin v. the United Kingdom*, (App. no. 28957/95), 11. 7. 2002.

²⁷ *F. v. Switzerland*, (App. no. 11329/85), 18. 12. 1985.

²⁸ *Hammer v. United Kingdom*, (App. no. 7114/75), 13. 12. 1979; *Draper v. United Kingdom*, (App. no. 8186/78), 10. 7. 1980; *C. v. United Kingdom*, *Op. cit.*

²⁹ *I. v. the United Kingdom*, (App. no. 25680/94), 11. 7. 2002; *Christine Goodwin v. the United Kingdom*, (App. no. 28957/95), 11. 7. 2002; *B. and L. v. the United Kingdom*, (App. no. 36536/02), 13. 9. 2005; *O'Donoghue and Others v. the United Kingdom*, (App. no. 34848/07), 14. 12. 2010.

³⁰ *Frasik v. Poland*, (App. no. 22933/02), 5. 1. 2010; *Jaremowicz v. Poland*, (App. no. 24023/03), 5. 1. 2010.

држава: *Грчке*,³¹ *Украјине*,³² *Хрватске*,³³ *Швајцарске*³⁴ и *Белџије*.³⁵ Против *Републике Србије* до сада није донета одлука којом је утврђено постојање повреде права на брак.

Што се тиче *санкција* које су због утврђених повреде изречене, Суд је у седам случајева подносиоцима досудио *накнаду нематеријалне штете* у распону од 3.000–10.000 евра,³⁶ док је у осталим случајевима пресудио да одлука којом је утврђена повреда представља *довољну саишфакцију* за подносиоце.³⁷

Велико веће Суда, које искључиво решава о предметима који се тичу питања које је важно за тумачење или примену Конвенције, или озбиљног питања од општег значаја, повреду права на брак пресудило је у два случаја.³⁸ *Кристијин Гудвин против Уједињеног Краљевства*³⁹ је једини случај у ком је одлучивало Велико веће, а да је истовремено проглашен за један од „кључних случајева” Суда. Поред овог случаја, за „кључне случајеве” проглашена су још два случаја.⁴⁰

Тврдње о повреди права на брак у већини случајева јављале су се заједно са *тврдњама о повреди других права загарантованих Конвенцијом*. Тако се повреда права на брак у чак шест случајева појавила *истовремено са тврдњом о повреди забране дискриминације*, која се штити чл. 14. Конвенције,⁴¹ у пет случајева *заједно са тврдњом о повреди*

³¹ *Theodorou and Tsotsorou v. Greece*, (App. no. 57854/15), 5. 9. 2019.

³² *Chernetskiy v. Ukraine*, (App. no. 44316/07), 8. 12. 2016.

³³ *V. K. v. Croatia*, (App. no. 38380/08), 27. 11. 2012.

³⁴ *F. v. Switzerland*, (App. no. 11329/85), 18. 12. 1985.

³⁵ *Van Oosterwijk v. Belgium*, (App. no. 7654/76), 6. 11. 1980.

³⁶ *Frasik v. Poland*, (App. no. 22933/02), 5. 1. 2010; *Jaremowicz v. Poland*, (App. no. 24023/03), 5. 1. 2010; *Theodorou and Tsotsorou v. Greece*, (App. no. 57854/15), 5. 9. 2019; *Chernetskiy v. Ukraine*, (App. no. 44316/07), 8. 12. 2016; *V. K. v. Croatia*, (App. no. 38380/08), 27. 11. 2012; *F. v. Switzerland*, (App. no. 11329/85), 18. 12. 1985; *O'Donoghue and Others v. the United Kingdom*, (App. no. 34848/07), 14. 12. 2010.

³⁷ *I. v. the United Kingdom*, (App. no. 25680/94), 11. 7. 2002; *Christine Goodwin v. the United Kingdom*, (App. no. 28957/95), 11. 7. 2002; *B. and L. v. the United Kingdom*, (App. no. 36536/02), 13. 9. 2005.

³⁸ *I. v. the United Kingdom*, (App. no. 25680/94), 11. 7. 2002; *Christine Goodwin v. the United Kingdom*, (App. no. 28957/95), 11. 7. 2002.

³⁹ *Christine Goodwin v. the United Kingdom*, (App. no. 28957/95), 11. 7. 2002.

⁴⁰ *O'Donoghue and Others v. the United Kingdom*, (App. no. 34848/07), 14. 12. 2010; *Frasik v. Poland*, (App. no. 22933/02), 5. 1. 2010.

⁴¹ *Chernetskiy v. Ukraine*, (App. no. 44316/07), 8. 12. 2016; *O'Donoghue and Others v. the United Kingdom*, (App. no. 34848/07), 14. 12. 2010; *Jaremowicz v. Poland*, (App. no. 24023/03), 5. 1. 2010; *B. and L. v. the United Kingdom*, (App. no. 36536/02), 13. 9. 2005; *I. v. the United Kingdom*, (App. no. 25680/94), 11. 7. 2002; *Christine Goodwin v. the United Kingdom*, (App. no. 28957/95), 11. 7. 2002.

права на породични и приватни живот, који се штити чл. 8. Конвенције,⁴² у четири случаја заједно са повредом права на деловоран правни лек, које се штити чл. 13. Конвенције,⁴³ а у по једном случају истовремено са тврдњама о повредама чланова 5,⁴⁴ 6.⁴⁵ и 9.⁴⁶ Конвенције, који штите право на слободу и безбедности, право на правично суђење и слободу мисли, савести и вероисповести. Подносиоци представки жалили су се на повреду чл. 12, а да се истовремено нису жалили ни на једну другу повреду Конвенције, само у пет обрађиваних случајева.⁴⁷

У свега два случаја постојало је издвојено мишљење једног судије⁴⁸ или више судија,⁴⁹ док је у свим осталим случајевима повреда права на брак пресуђена једногласно.

Оно што је најбитније истаћи јесте да је, утврђивањем повреда права на брак у анализираним случајевима, Суд недвосмислено ставио под заштитиу Конвенције њеј зрујација које су до тада трпела ограничење овог права у својим државама – конкретно: лица која су се налазила на издржавању казне затвора, лица транссексуалног опредељења, лица која су била разведена или у поступку развода и мигранте. Имајући у виду значај које су ове пресуде донеле за брачни статус и положај ових лица у земљама чланицама Конвенције, у даљем тексту ближе ћемо их анализирати.

⁴² *V. K. v. Croatia*, (App. no. 38380/08), 27. 11. 2012; *O'Donoghue and Others v. the United Kingdom*, (App. no. 34848/07), 14. 12. 2010; *Christine Goodwin v. the United Kingdom*, (App. no. 28957/95), 11. 7. 2002; *I. v. the United Kingdom*, (App. no. 25680/94), 11. 7. 2002; *C. v. United Kingdom*, (App. no. 10843/84), 9. 5. 1989.

⁴³ *V. K. v. Croatia*, (App. no. 38380/08), 27. 11. 2012; *Frasik v. Poland*, (App. no. 22933/02), 5. 1. 2010; *Jaremowicz v. Poland*, (App. no. 24023/03), 5. 1. 2010; *Christine Goodwin v. the United Kingdom*, (App. no. 28957/95), 11. 7. 2002.

⁴⁴ *Frasik v. Poland*, (App. no. 22933/02), 5. 1. 2010.

⁴⁵ *V. K. v. Croatia*, (App. no. 38380/08), 27. 11. 2012.

⁴⁶ *O'Donoghue and Others v. the United Kingdom*, (App. no. 34848/07), 14. 12. 2010.

⁴⁷ *Theodorou and Tsotsorou v. Greece*, (App. no. 57854/15), 5. 9. 2019; *F. v. Switzerland*, (App. no. 11329/85), 18. 12. 1985; *Hammer v. United Kingdom*, (App. no. 7114/75), 13. 12. 1979; *Van Oosterwijck v. Belgium*, (App. no. 7654/76), 6. 11. 1980; *Draper v. United Kingdom*, (App. no. 8186/78), 10. 7. 1980.

⁴⁸ *V. K. v. Croatia*, (App. no. 38380/08), 27. 11. 2012.

⁴⁹ *F. v. Switzerland*, (App. no. 11329/85), 18. 12. 1985.

Преглед пресуда у којима је утврђена повреда права на брак имајући у виду категорију подносилаца представки

1. Пресуде којима је пружена заштита права на брак лицима на издржавању казне затвора

Од четрнаест случајева у којима је утврђена повреда права на брак, у чак пет случајева као подносиоци су се јављала лица чије право на брак је било ускраћено док су се она налазила на издржавању казне затвора.

Прва два таква случаја – *Хамер против Уједињеног Краљевства*⁵⁰ и *Дрејер против Уједињеног Краљевства*⁵¹ – појавила се пред Комисијом 1975. и 1978. године. У оба случаја подносиоцима представке законом је било забрањено да се венчају у затвору, а државни органи им нису дозволили привремено одсуство из затвора како би се венчали негде другде. Приликом одлучивања о постојању повреде, Комисија је у оба случаја заузела једнак став – да неоправдано наметање било каквог одлагања могућности уживања права на брак нарушава суштину овог права, те да ограничења права на брак које су подносиоци претрпели, а која су била резултат законских прописа и поступања државних органа, представљају мешање у остваривање права на брак и нарушавају његову суштину.

Остала три случаја у којима су се као подносиоци представке јављала лица на издржавању казне затвора одлучивала су се пред Судом. Хронолошки се први појавио случај *Фрасик против Пољске*,⁵² у ком пољски суд није дозволио лицу на издржавању казне затвора да се венча са женом која га је оптужила за силовање – због ког је казну и издржавао. У својој пресуди, Суд је истакао да затвореници уживају сва људска права и слободе које нису у супротности са самим лишавањем слободе, те да нема сумње да није дозвољено ускраћивати им право на брак само на основу њиховог статуса. Поред тога, избор партнера с којим ће се венчати је искључиво приватна одлука неког лица – независно од тога да ли се лице налази на слободи или у затвору. Чак и ако је одлука националног суда била заснована на легитимном циљу – потреби заштите поступка који се против подносиоца водио, она је била диспропорционална мери која је предузета, те је нарушила суштину права на брак подносиоца представке. Други по реду, појавио се случај *Јаремовиц против Пољске*,⁵³ где је лице

⁵⁰ *Hammer v. United Kingdom*, (App. no. 7114/75), 13. 12. 1979.

⁵¹ *Draper v. United Kingdom*, (App. no. 8186/78), 10. 7. 1980.

⁵² *Frasik v. Poland*, (App. no. 22933/02), 5. 1. 2010.

⁵³ *Jaremovicz v. Poland*, (App. no. 24023/03), 5. 1. 2010.

лишено слободе сматрало да му је угрожено право из чл. 12. Конвенције јер му државни органи нису дозволили да закључи брак са особом која се у то време такође налазила на издржавању казне затвора, а са којом се и упознао током трајања лишења слободе. Суд је поновио да је избор супружника стриктно личан и приватан, те истакао да чињеница да су се лица упознала током издржавања казне затвора не значи аутоматски да је њихов однос „површински”, „незаконит” или да није вредан поштовања (како су то државни органи определили). Закључивши да држава није успела да успостави равнотежу између потребе заштите јавног интереса и основних људских права подносиоца представке, Суд је утврдио да је подносиоцу представке повређена суштина права на брак. Последњи из ове групације је случај Чернетски против Украјине,⁵⁴ у ком се подносилац представке жалио да му је нарушено право на брак јер није могао да се поново ожени без доказа да му је претходни брак окончан, а такав доказ, у складу са тада важећим законским прописима, није могао да прибави све док се налазио на казни издржавања затвора. Суд је и у овом случају истакао значај неускраћивања права и слобода загарантованих Конвенцијом лицима која су лишена слободе, али се позвао и на судску праксу у погледу разведених лица, па је нагласио да се разведеним лицима мора обезбедити право да се поново венчају без неоправданих ограничења. Суд је закључио да је подносиоца представке законски пропис неоправдано спречавао да се поново венча, као и да се насамом састаје са својом партнерком у затвору, чиме је мешање државе нарушило саму суштину права на брак подносиоца.

Пружајући заштиту овог права лицима на издржавању казне затвора, Суд је потврдио да „одредбе Конвенције не престају да делују испред затворских врата.”⁵⁵ На овај начин, Суд је још једном исправно истакао значај омогућавања права на брак свим лицима, укључујућа она која се налазе у својеврсним ванредним животним околностима.

2. Пресуде којима је пружена заштита права на брак транссексуалцима

Следећа најбројнија група чије је право на брак Суд посебно заштитио су транссексуалци, који су се као подносиоци представки појавили у чак четири случаја у којима је утврђена повреда права на брак.

⁵⁴ *Chernetskiy v. Ukraine*, (App. no. 44316/07), 8. 12. 2016.

⁵⁵ *Khodorkovskiy and Lebedev v. Russia*, (App. no. 11082/06 13772/05), 25. 7. 2013, para. 836.

Први транссексуални случај који се појавио пред Судом био је *Ван Остервејк* *против Белгије*.⁵⁶ У овом случају, подносилац представке се родио као жена, али се подвргао операцији промене пола у мушки. Упркос промени пола, Белгија подносиоцу није желела да призна грађански статус мушкарца, те он није могао ни да заснује брак са особом женског пола. Случај Ван Остервејк је специфичан по томе што је Комисија већином од седам наспрам три гласа одлучила да подносиоцу јесте повређено право на брак. Међутим, на позив тужене државе, Суд је такође разматрао случај, те је утврдио да представка подносиоца не испуњава услове прихватљивости, јер подносилац није искористио све домаће правне лекове који су му били доступни. Сходно томе, Суд није ни улазио у меритум, односно није утврђивао да ли заиста постоји повреда права загарантованих Конвенцијом. Наредни случај, о ком је такође одлучивала Комисија, био је *Ц. против Уједињеног Краљевства*.⁵⁷ Подносилац представке променио је пол из мушкарца у жену, али ју је енглеско право и даље посматрало као мушкарца, те јој није дозвољавало да се венча са „другим мушкарцем”. Комисија је нагласила да чл. 12. штити право на закључење брака између две особе супротног пола, без обзира на то да ли те две особе могу да заснују породицу, односно имају заједничко потомство. У складу с тим, Уједињено Краљевство није добро проценило када је подносиоца представке одредило као особу мушког пола, те је повредило њено право заштићено чл. 12. Конвенције.

Два најзначајнија случаја из ове групације свакако су *И. против Уједињеног Краљевства*⁵⁸ и *Кристин Гудвин против Уједињеног Краљевства*,⁵⁹ у којима је одлучивало Велико веће, при чему је случај Гудвин, као што је већ напоменуто, проглашен и за „кључни случај” Суда. У ова два случаја чињенично стање је врло слично: подносиоци су рођени као мушкарци, али су у међувремену променили пол у женски, а Уједињено Краљевство им није дозвољавало да закључе брак са мушкарцима, јер су и даље, с аспекта права, имали статус мушкарца. С обзиром на овако слично чињенично стање, обе пресуде Великог већа Суда донете су на исти дан – 11. јула 2002. године, те се заснивају на готово једнакој аргументацији. Суд је истакао да су концепти брака, пола и сексуалности претрпели огромне промене социјалне, медицинске и научне природе у односу на период састављање Конвенције. Сходно томе, биолошки критеријум (одређивање пола према полним карактеристикама с којим се лице

⁵⁶ *Van Oosterwijk v. Belgium*, (App. no. 7654/76), 6. 11. 1980.

⁵⁷ *C. v. United Kingdom*, (App. no. 10843/84), 9. 5. 1989.

⁵⁸ *I. v. the United Kingdom*, (App. no. 25680/94), 11. 7. 2002.

⁵⁹ *Christine Goodwin v. the United Kingdom*, (App. no. 28957/95), 11. 7. 2002.

родило) не треба више да има одлучујућу улогу приликом утврђивања цивилног статуса одређеног лица. Ово поготово имајући у виду чињенице да је поремећај полног идентитета прихваћен од стране медицинских стручњака, да је доступна операција потпуне промене полних органа, те да транссексуалци у потпуности прихватају социјалну улогу пола који преузимају. Дакле, премда државе чланице имају слободу да саме утврде критеријуме по којима ће утврђивати да ли је заиста дошло до потпуне промене пола, оне немају слободу да лица, којима је нови полни идентитет правно признат, спречавају да закључе брак. Последично, Уједињено Краљевство је у оба случаја учинило повреду права на брак подносилаца представки. Иако је пресуда у случају Гудвин представљала прекретницу у признавању статуса и права транссексуалаца, те иако је увидела промене које су претрпели концепти пола и сексуалности, она није дала никакав допринос остваривању права на брак истополних парова. Напротив, аргументација Суда заснивала се на ставу да подносилац представке и њен партнер представљају хетеросексуални пар, који, као такав, ужива заштиту чл. 12. Конвенције.⁶⁰ Управо на овом пољу могу се очекивати нове промене у погледу тумачења садржине права на брак у скорој будућности.

3. Пресуде којима је пружена заштита права на брак разведеним лицима или лицима у поступку развода

Први случај у ком је утврђена повреда права на брак у овој групацији је *Ф. против Швајцарске*,⁶¹ у ком је подносилац представке тврдио да је три године од завршетка претходног брака био спречен да се поново венча, јер је постојао законски пропис који је лицима која су се тек развела забрањивао да закључе нови брак у периоду од једне до три године, у зависности од оцене суда. Суд је прво истакао да закони других држава чланица више не познају овакву врсту забране након завршетка претходног брака, те подсетио да се Конвенција мора тумачити у складу са данашњим околностима, а не околностима које су важиле у време њеног доношења. Поред тога што је постојао законски пропис који је ограничавао подносиоцево право на брак, судови су додатно допринели том ограничењу одређивањем привремене забране поновног венчања у максималном временском обиму. Суд је сматрао да се не може прихватити да је забрана подносиоцу наметнута са циљем заштите права

⁶⁰ Shahid, M. (2017). The Right to Same-Sex Marriage: Assessing the European Court of Human Rights' Consensus-Based Analysis in Recent Judgments Concerning Equal Marriage Rights. *Erasmus Law Review* 3, 184–198.

⁶¹ *F. v. Switzerland*, (App. no. 11329/85), 18. 12. 1985.

других, односно заштите права његове будуће супруге, а да у области људских права онај који може да учини више – не треба да чини мање. Други случај у ком је Суд закључио да је држава ограничила право на брак у овој групацији је *B. K. против Хрватске*,⁶² а који је истовремено и први случај у ком је Суд, супротно дотадашњој пракси, утврдио повреду чл. 12. на основу дужине трајања бракоразводне парнице. На тај начин, Суд је учинио паралелу између чл. 12. Конвенције и чл. 6. Конвенције, који штити право на суђење у разумном року.⁶³ Подносилац представке је тврдио да је његово право на брак повређено тиме што је судски поступак развода претходног брака предуго трајао због питања старатељства над дететом, иако је то питање могло да се реши одвојено од питања развода брака. Суд је навео да разведена лица морају уживати право да се поново венчају без неоправданих ограничења, а да се пропуст државе да оконча бракоразводну парницу по хитном поступку може сматрати ограничењем које угрожава суштину права на брак. Суд је закључио да је до тога у конкретном случају дошло, јер је поступање домаћег суда проузроковало стање дуготрајне несигурности код подносиоца представке у могућност и тренутак поновног закључења брака.

На основу изнетог закључујемо да су ставови Суда у погледу права на брак разведених лица или лица у поступку развода брака готово у потпуности усаглашени, те да не постоје назнаке да ће у наредном периоду доћи до промена у погледу овог питања.

4. Пресуде којима је пружена заштита права на брак лицима која су била у тазбинском сродству

У првом случају ове групације, *B. и L. против Уједињеног Краљевства*,⁶⁴ подносиоци представке – лица која су раније била у односу свекра и снаје – тврдили су да им је повређено право на брак, јер их је закон спречавао да се венчају због бивших сродничких односа. Суд је закључио да је оваква законска забрана имала легитиман циљ – заштиту породице и спречавање негативног утицаја који би промене улога и односа у породици могле имати на децу. Ипак, Суд је сматрао да забрана закључења брака између лица која су у тазбинском сродству сама по себи не може спречити да се сексуални и емотивни односи између њих развију, а што деци свакако може проузроковати збуњеност и емоционалну несигурност.

⁶² *V. K. v. Croatia*, (App. no. 38380/08), 27. 11. 2012.

⁶³ Savvidis, K. (2016). *Court Delay and Human Rights Remedies: Enforcing the Right to a Fair Hearing Within a Reasonable Time*. Abingdon: Routledge, 107.

⁶⁴ *B. and L. v. the United Kingdom*, (App. no. 36536/02), 13. 9. 2005.

Дакле, независно од постојања легитимног циља, забрана коју је тада важећи закон наметао била је толико ограничавајућа да је нарушила саму суштину права на брак и заснивање породице. Након доношења пресуде, Уједињено Краљевство је из свог породичног закона искључило забрану заснивања брака између свекра и снаје и између таште и зета, али су поједини аутори заузели став да би требало дозволити закључење брака између свих тазбинских сродника.⁶⁵ *Теодору и Тојтору против Грчке*⁶⁶ други је случај у ком је Суд утврдио да забрана, односно поништај закључења брака између тазбинских сродника представља повреду права из чл. 12. Конвенције. У овом случају, први подносилац представке је пре брака са другим подносиоцем представке био у браку са њеном сестром, те је брак између подносилаца поништен 10 година након његовог закључења. Суд је закључио да је поништај брака подносилаца непропорционално ограничио њихово право на брак до те мере да је сама суштина тог права била нарушена. Прво, Суд је сматрао да ограничење права није допринело остварењу легитимног циља – заштити детета првог подносиоца представке од збуњивања или емоционалне несигурности. Друго, Суд је истакао да је већина држава чланица Савета Европе укинула ограничења која се односе на забрану брака између сродника у овом степену тазбинског сродства. На крају, Суд је приметио да је захтев за поништај брака наступио дуго након што је брак већ био закључен, а да у моменту закључења брака надлежни органи нису изразили недоумице у погледу тога да ли брак треба да буде закључен.

Сматрамо да би Суд о питању закључења брака између тазбинских сродника у будућности требало да одлучује са великим опрезом, због потенцијалних негативних утицаја које би због дозвољавања таквих бракова могли претрпети породични односи.

5. Пресуда којом је пружена заштита права на брак мигрантима

Мигранти су последња група којој је Суд пружио заштиту права на брак пресудом у случају *Одону и остали против Уједињеног Краљевства*.⁶⁷ У овом случају, подносиоци представке су две године били спречени да закључе брак. Првих годину дана их је спречавао закон који је прописивао да други подносилац, као страни држављанин, мора да

⁶⁵ Schäfer, L. (2008). Marrying an In-Law? The Future of Prohibited Degrees of Affinity and Consanguinity in English Law. *Child and Family Law Quarterly*, 20 (2), 219–229.

⁶⁶ *Theodorou and Tsotsorou v. Greece*, (App. no. 57854/15), 5. 9. 2019.

⁶⁷ *O'Donoghue and Others v. the United Kingdom*, (App. no. 34848/07), 14. 12. 2010.

поседује дозволу за боравак у Уједињеном Краљевству да би могао да закључи брак. Након промене закона, овај услов је избачен, али подносиоци нису имали финансијских средстава да плате таксу која је наметнута као нови услов. Суд је сматрао да је неспорно да свака држава чланица има слободу да одреди разумне услове које страни држављани треба да испуњавају како би им се дозволило закључење брака у њиховој држави. Међутим, у конкретном случају, важећи законски прописи неоправдано су садржавали бланко забрану која је ограничавала право на брак свим лицима одређене категорије – страним држављанима који немају дозволу боравака. Осим тога, такса која је изменама закона наметнута била је превисока за лица која нису држављани, имајући у виду да они често уопште не могу да се запосле или су плаћени мање од држављана. Самим тим, став Суда је да су важећи прописи ограничили право на брак подносилаца представке у тој мери да су нарушили суштину тог права. Постоје мишљења да је ограничење права подносилаца трајало релативно кратак временски период и да се висина наметнуте таксе не мора нужно сматрати „превисоком“.⁶⁸ Из тога произлази претпоставка да Суд пресуду није донео водећи се искључиво правним принципима, већ и оним практичне и политичке природе, а у циљу заштите миграната као посебно осетљиве категорије лица.

ЗАКЉУЧАК

Анализирана пракса Суда указује да Конвенција јесте динамичан инструмент еволутивног карактера, способан да се прилагоди друштвеним и технолошким променама које у моменту њеног настанка нису могле бити предвиђене. Дакле, начин тумачења садржине Конвенције заиста се мења заједно са променама у друштвеној заједници, која је у константном помаку и порасту. Као што смо истакли, доношењем скорашњих одлука Суд је учинио заштиту чл. 12. Конвенције доступном категоријама које до тада ту заштиту нису уживале. Међутим, упркос томе што је Суд тај који утврђује повреде права и слобода заштићених Конвенцијом, на државама чланицама је да отклоне узроке тих повреда и да спрече да се оне понове. С тим у вези, уколико се овако либералан приступ Суда настави, односно уколико Суд својим одлукама иницира друге промене

⁶⁸ Van der Sloot, B. (2014). *Between Fact and Fiction: An Analysis of the Case Law on Article 12 ECHR*. Преузето 25. 6. 2020. са <https://www.ivir.nl/publicaties/download/1561.pdf>

које могу проizaћи из тумачења садржине чл. 12. Конвенције, државе чланице Конвенције могле би бити приморане да поступају у супротности са њиховим дотадашњим традицијама и уверењима у погледу права на брак и заснивање породице.

ЛИТЕРАТУРА

Књиге

- Savvidis, K. (2016). *Court Delay and Human Rights Remedies: Enforcing the Right to a Fair Hearing Within a Reasonable Time*. Abingdon: Routledge.
- Schabas, W. A. (2016). *The European Convention on Human Rights: A Commentary*. Oxford: Oxford University Press.

Чланци

- Marochini, M. (2014). The Interpretation of the European Convention on Human Rights. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, 51 (1), 63–84.
- Murray, J. L. (2011). The Influence of the European Convention on Fundamental Rights on Community Law. *Fordham International Law Journal*, 33 (5), 1388–1422.
- Schäfer, L. (2008). Marrying an In-Law? The Future of Prohibited Degrees of Affinity and Consanguinity in English Law. *Child and Family Law Quarterly*, 20 (2), 219–229.
- Shahid, M. (2017). The Right to Same-Sex Marriage: Assessing the European Court of Human Rights' Consensus-Based Analysis in Recent Judgments Concerning Equal Marriage Rights. *Erasmus Law Review*, 3, 184–198.
- Wildhaber, L. (2004). The European Court of Human Rights in Action. *Ritsumeikan Law Review*, 21, 83–92.

Интернет извори

- Irish Human Rights Commission. (2012). *European Convention on Human Rights: Guide for the Civil & Public Service*. Преузето 20. 6. 2020. са https://www.ihrec.ie/download/pdf/echr_guide.pdf
- Van der Sloot, B. (2014). *Between Fact and Fiction: An Analysis of the Case Law on Article 12 ECHR*. Преузето 25. 6. 2020. са <https://www.ivir.nl/publicaties/download/1561.pdf>

Правни извори

- Council of Europe, European Court of Human Rights, *European Convention on Human Rights*. Strasbourg, 1950.
- Council of Europe, *European Social Charter*. Turin, 1961.
- Council of Europe, *The Charter of Fundamental Rights of the European Union*. Nice, 2000.
- United Nations, General Assembly, *Universal Declaration of Human Rights*. Trocadero, 1948.

Цитирана судска пракса

- Rees v. the United Kingdom*, (App. no. 9532/81), 17. 10. 1986.
Cossey v. the United Kingdom, (App. no. 10843/84), 27. 9. 1990.
B. and L. v. the United Kingdom, (App. no. 36536/02), 13. 9. 2005.
F. v. Switzerland, (App. no. 11329/85), 18. 12. 1985.
Muñoz Díaz v. Spain, (App. no. 49151/07), 8. 12. 2009.
Jaremovicz v. Poland, (App. no. 24023/03), 5. 1. 2010.
Frasik v. Poland, (App. no. 22933/02), 5. 1. 2010.
Tyrer v. United Kingdom, (App. no. 5856/72), 25. 4. 1978.
Hammer v. United Kingdom, (App. no. 7114/75), 13. 12. 1979.
Van Oosterwijck v. Belgium, (App. no. 7654/76), 6. 11. 1980.
Draper v. United Kingdom, (App. no. 8186/78), 10. 7. 1980.
C. v. United Kingdom, (App. no. 10843/84), 9. 5. 1989.
I. v. the United Kingdom, (App. no. 25680/94), 11. 7. 2002.
Christine Goodwin v. the United Kingdom, (App. no. 28957/95), 11. 7. 2002.
O'Donoghue and Others v. the United Kingdom, (App. no. 34848/07), 14. 12. 2010.
Theodorou and Tsotsorou v. Greece, (App. no. 57854/15), 5. 9. 2019.
Chernetskiy v. Ukraine, (App. no. 44316/07), 8. 12. 2016.
V. K. v. Croatia, (App. no. 38380/08), 27. 11. 2012.
Khodorkovskiy and Lebedev v. Russia, (App. no. 11082/06 13772/05), 25. 7. 2013.

*Jovana Vojvodić**
Ph.D. student of the Faculty of Law
University of Novi Sad
ORCID: 0000-0003-4376-3596

**THE DEVELOPMENT OF PROTECTIONS
FOR THE RIGHT TO MARRY GUARANTEED
BY ARTICLE 12 OF THE EUROPEAN CONVENTION
FOR THE PROTECTION OF HUMAN RIGHTS
AND FUNDAMENTAL FREEDOMS****

ABSTRACT: Starting from the 21st century, the European Court of Human Rights has changed the approach regarding the interpretation of the right to marry protected under Article 12 of the European Convention on Human Rights. The new liberal attitude towards the content of this right has opened up opportunities for new categories of persons to enter into marriage and start a family. The question arises whether the European Court of Human Rights will continue with this trend of interpretation and what consequences that could cause for the international understanding of marriage and family.

Keywords: European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, European Court of Human Rights, right to marry, Article 12.

* joja994ns@gmail.com.

**The paper was received on November 19, 2020, the revised version was delivered on December 12, 2020, and it was accepted for publication on December 14, 2020. The translation of the original article into English is provided by the Glasnik of the Bar Association of Vojvodina.

INTRODUCTION

The right to marry, guaranteed by Article 12 of the European Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (hereinafter: the Convention)¹, was a subject of discussion from the moment the Convention started being applied.² The dilemma stems from the question of whether the right to marry should be approached from a conservative perspective, protecting the traditional notions of marriage and the family, or from a more liberal standpoint, wherein marriage is viewed as a legal construct in which the participating individuals personally determine the conditions under which they will arrange their life and property.³

The most important goal of the system established by the Convention is efficient protection of rights and freedoms by each country that is a signee to the treaty, which is primarily realized by instituting appropriate procedures before the national courts.⁴ Thus, the role of the European Court of Human Rights (hereinafter: the Court) is not to provide a substitute for the protection of human rights on a national level, but to provide protections complementary to the national-level protections, if a need arises.⁵

The Court usually utilizes its discretionary right to impose its interpretation of an article of the Convention on a member state that is contrary to the traditions of that state only if there is a consensus among the other member states. However, as it regards Article 12 of the Convention, in the previous 2 decades, the Court has deviated from the practice and has taken binding positions for which there was no majority consensus among the member states.⁶

THE RIGHT TO MARRY AS A FUNDAMENTAL HUMAN RIGHT

Even though the concepts of marriage and the family are also guaranteed protections by other international documents, such as the European Social

¹ Council of Europe, European Court of Human Rights, European Convention on Human Rights. Strasbourg, 1950.

² Van der Sloot, B. (2014). *Between Fact and Fiction: An Analysis of the Case Law on Article 12 ECHR*. Retrieved on Jun 25, 2020. Available at: <https://www.ivir.nl/publicaties/download/1561.pdf>.

³ *Ibid.*

⁴ Wildhaber, L. (2004). *The European Court of Human Rights in Action*. *Ritsumeikan Law Review*, 21, 83–92.

⁵ *Ibid.*

⁶ Van der Sloot, B. (2014). *Op. cit.*

Charter⁷ and the Charter of Fundamental Rights of the European Union⁸, the content of Article 12 of the Convention was inspired by the text of Article 16 of the Universal Declaration of Human Rights.⁹

The right to marry was incorporated into the Convention as a “classical” human right.¹⁰ On multiple occasions, the Court had emphasized that Art. 12 is primarily concerned with protecting marriage as the basis of the family¹¹ and that its role is to secure the fundamental right of women and men to get married and found a family¹² if they are of the appropriate age and if these rights are realized in accordance with the national laws of the member state.¹³ Thus, member states can institute laws that regulate entering into marriage and founding a family,¹⁴ but those laws must not restrict the right to marry “in such a way or to such an extent that the very essence of the right is impaired”.¹⁵

Therefore, because of the special sensitivity of the subject matter that Art. 12 regulates, it is believed that individual countries are best positioned to respond to the needs of their populace and are, consequently, permitted to assess the integration and application of Article 12.¹⁶ Still, this assessment has limitations, as the Court is the final instance that decides whether the actions of a member state led to a practical limitation of any aspect of the right to marry.¹⁷

⁷ Council of Europe, *European Social Charter*. Turin, 1961.

⁸ Council of Europe, *The Charter of Fundamental Rights of the European Union*. Nice, 2000.

⁹ United Nations, General Assembly, *Universal Declaration of Human Rights*. Trocadero, 1948; Schabas, W.A. (2016). *The European Convention on Human Rights: A Commentary*. Oxford: Oxford University Press, 528.

¹⁰ Van der Sloot, B. (2014). *Between Fact and Fiction: An Analysis of the Case Law on Article 12 ECHR*. Retrieved on Jun 25, 2020. Available at: <https://www.ivir.nl/publicaties/download/1561.pdf>.

¹¹ *Rees v. the United Kingdom*, (App. no. 9532/81), 17. 10. 1986, para. 49; *Cossey v. the United Kingdom*, (App. no. 10843/84), 27. 09. 1990, para. 43.

¹² *B. and L. v. the United Kingdom*, (App. no. 36536/02), 13. 9. 2005, para. 34.

¹³ Irish Human Rights Commission. (2012). *European Convention on Human Rights: Guide for the Civil & Public Service*. Retrieved on Jun 6, 2020. Available at: https://www.ihrec.ie/download/pdf/echr_guide.pdf.

¹⁴ *Ibid.*

¹⁵ *B. and L. v. the United Kingdom*, (App. no. 36536/02), 13. 9. 2005, para. 34; *Rees v. the United Kingdom*, (App. no. 9532/81), 17. 10. 1986, para. 50; *F. v. Switzerland*, (App. no. 11329/85), 18. 12. 1985, para. 32; *Muñoz Díaz v. Spain*, (App. no. 49151/07), 8. 12. 2009, para. 78; *Jaremovicz v. Poland*, (App. no. 24023/03), 5. 1. 2010, para. 48.

¹⁶ *B. and L. v. the United Kingdom*, (App. no. 36536/02), 13. 9. 2005, para. 36.

¹⁷ *Frasik v. Poland*, (App. no. 22933/02), 5. 1. 2010, para. 88.

CHANGES TO THE INTERPRETATION OF THE CONTENT OF THE RIGHT TO MARRY BY THE COURT

In the early court praxis of the European Commission on Human Rights (hereinafter: the Commission)¹⁸ and the Court, the interpretation of Art. 12 of the Convention was approached from a very conservative viewpoint, and the protections were only provided to the traditional notion of marriage and the family.¹⁹ However, a more aggressive practice of protecting Art. 12 of the Convention began at the start of the new millennium.²⁰ It is believed that a significant factor that influenced this change was a stronger presence of the “living instrument doctrine”, one of the best known principles established by the Court’s case law,²¹ which dictates that the Court must interpret the Convention in accordance with the conditions currently present in the member states and not in accordance with the conditions that were present when the Convention was written.²² This turning point in the interpretation of Art. 12 of the Convention also signified a deviation from the court praxis of the Court, wherein the rights protected by the Convention were to be decided upon by consensus of the member states. It can be concluded that this position of the Court attributed less significance to the lack of consensus of the member states in relation to the practical need to resolve issues that occur in the application of Art. 12 of the Convention.²³

Considering the judgements wherein the Court, for the first time, determined a violation of the right to marry for persons that were previously fully excluded from the range of protections provided by Art. 12 of the Convention, the main part of this paper will deal with a statistical analysis and a short review of the relevant cases.

¹⁸ The European Commission on Human Rights ceased to exist in 1998, when Protocol 11 of the European Convention was put into force.

¹⁹ Van der Sloot, B. (2014). *Between Fact and Fiction: An Analysis of the Case Law on Article 12 ECHR*. Retrieved on Jun 25, 2020. Available at: <https://www.ivir.nl/publicaties/download/1561.pdf>.

²⁰ *Ibid.*

²¹ Marochini, M. (2014). The Interpretation of the European Convention on Human Rights. *Annals of the Faculty of Law in Split* 51(1), 63–84; Wildhaber, L. (2004). The European Court of Human Rights in Action. *Ritsumeikan Law Review* 21, 83–92.

²² *Tyrer v. the United Kingdom*, (App. no. 5856/72), 25. 4. 1978. para. 31.

²³ Murray, J. L. (2011). The Influence of the European Convention on Fundamental Rights on Community Law. *Fordham International Law Journal* 33 (5), 1388–1422.

**AN ANALYSIS AND REVIEW OF COURT CASES
WHERE IT WAS DETERMINED THAT A VIOLATION
OF THE RIGHT TO MARRY HAD OCCURRED**

**Statistical analysis of Court cases
where it was determined that a violation
of the right to marry had occurred**

During the long practice of the Court, a violation of the right to marry was determined to have happened in 14 cases; 4 of those cases were decided on by the now-defunct Commission.

The first cases wherein the Commission determined a violation of Art. 12 occurred in the middle of the '70s and at the beginning of the '80 of the 20th century.²⁴ Conversely, the Court ruled that the right to marry was violated in only one case in the 20th century, in *F. v. Switzerland*.²⁵ Two more cases on determining a violation of Art. 12 were brought before the Court in the 1990s, but the court did not rule on them until 2002.²⁶ Thus, excluding *F. v. Switzerland*,²⁷ all cases wherein the Court ruled that there was a violation of Art. 12 happened in the 21st century.

Regarding the states that were sued, the overwhelmingly highest number of applications wherein a violation of the right to marry was found to have happened are against the United Kingdom – seven applications in total; out of those seven, 3 were ruled on by the Commission²⁸ and 4 by the Court²⁹. The UK is followed by Poland, against which 2 applications where a violation was determined were submitted,³⁰ while a single application was submitted

²⁴ *Hammer v. the United Kingdom*, (App. no. 7114/75), 13. 12. 1979; *Van Oosterwijck v. Belgium*, (App. no. 7654/76), 06. 11. 1980; *Draper v. the United Kingdom*, (App. no. 8186/78), 10. 7. 1980; *C. v. the United Kingdom*, (App. no. 10843/84), 9. 5. 1989.

²⁵ *F. v. Switzerland*, (App. no. 11329/85), 18. 12. 1985.

²⁶ *I. v. the United Kingdom*, (App. no. 25680/94), 11. 7. 2002; *Christine Goodwin v. the United Kingdom*, (App. no. 28957/95), 11. 7. 2002.

²⁷ *F. v. Switzerland*, (App. no. 11329/85), 18. 12. 1985.

²⁸ *Hammer v. the United Kingdom*, (App. no. 7114/75), 13. 12. 1979; *Draper v. the United Kingdom*, (App. no. 8186/78), 10. 7. 1980; *C. v. the United Kingdom*, (App. no. 10843/84), 9. 5. 1989.

²⁹ *I. v. the United Kingdom*, (App. no. 25680/94), 11. 7. 2002; *Christine Goodwin v. the United Kingdom*, (App. no. 28957/95), 11. 7. 2002; *B. and L. v. the United Kingdom*, (App. no. 36536/02), 13. 9. 2005; *O'Donoghue and Others v. the United Kingdom*, (App. no. 34848/07), 14. 12. 2010.

³⁰ *Frasik v. Poland*, (App. no. 22933/02), 5. 1. 2010; *Jaremowicz v. Poland*, (App. no. 24023/03), 5. 1. 2010.

against the following 5 countries: Greece,³¹ Ukraine,³² Croatia,³³ Switzerland³⁴ and Belgium³⁵. As of yet, there is no judgement that determined a violation of the right to marry by the Republic of Serbia.

Regarding the sanctions that were issued because of the violations, in seven cases, the Court awarded the applicants 3000–10000 euro in non-pecuniary damages,³⁶ while in the rest of the cases, the court ruled that a finding of a violation in itself is sufficient *just satisfaction* for the applicants.³⁷

The Grand Chamber of the Court, which exclusively issues judgements on cases that are relevant to the application or interpretation of the Convention, or regarding serious issues of general significance, ruled that a violation of the right to marry occurred in 2 cases.³⁸ *Christine Goodwin v. The United Kingdom*³⁹ is the only case that was ruled on by the Grand Commission and that was also selected as one of the “key cases” of the Court. Besides this case, two other cases were selected to be key cases.⁴⁰

Claims of a violation of the right to marry mostly occurred in conjunction with claims that other rights guaranteed by the Convention were violated. Thus, a violation of the right to marry occurs in six cases *jointly with a claim of a violation of the right on the prohibition of discrimination*, as guaranteed by Art. 14 of the Convention,⁴¹ in five cases *in conjunction with a claim of a violation of the right to respect for private and family life*, which is protected

³¹ *Theodorou and Tsotsorou v. Greece*, (App. no. 57854/15), 5. 9. 2019.

³² *Chernetskiy v. Ukraine*, (App. no. 44316/07), 8. 12. 2016.

³³ *V. K. v. Croatia*, (App. no. 38380/08), 27. 11. 2012.

³⁴ *F. v. Switzerland*, (App. no. 11329/85), 18. 12. 1985.

³⁵ *Van Oosterwijck v. Belgium*, (App. no. 7654/76), 6. 11. 1980

³⁶ *Frasik v. Poland*, (App. no. 22933/02), 5. 1. 2010; *Jaremowicz v. Poland*, (App. no. 24023/03), 5. 1. 2010; *Theodorou and Tsotsorou v. Greece*, (App. no. 57854/15), 5. 9. 2019; *Chernetskiy v. Ukraine*, (App. no. 44316/07), 8. 12. 2016; *V. K. v. Croatia*, (App. no. 38380/08), 27. 11. 2012; *F. v. Switzerland*, (App. no. 11329/85), 18. 12. 1985; *O'Donoghue and Others v. the United Kingdom*, (App. no. 34848/07), 14. 12. 2010.

³⁷ *I. v. the United Kingdom*, (App. no. 25680/94), 11. 7. 2002; *Christine Goodwin v. the United Kingdom*, (App. no. 28957/95), 11. 7. 2002; *B. and L. v. the United Kingdom*, (App. no. 36536/02), 13. 9. 2005.

³⁸ *I. v. the United Kingdom*, (App. no. 25680/94), 11. 7. 2002; *Christine Goodwin v. the United Kingdom*, (App. no. 28957/95), 11. 7. 2002.

³⁹ *Christine Goodwin v. the United Kingdom*, (App. no. 28957/95), 11. 7. 2002.

⁴⁰ *O'Donoghue and Others v. the United Kingdom*, (App. no. 34848/07), 14. 12. 2010; *Frasik v. Poland*, (App. no. 22933/02), 5. 1. 2010.

⁴¹ *Chernetskiy v. Ukraine*, (App. no. 44316/07), 8. 12. 2016; *O'Donoghue and Others v. the United Kingdom*, (App. no. 34848/07), 14. 12. 2010; *Jaremowicz v. Poland*, (App. no. 24023/03), 5. 1. 2010; *B. and L. v. the United Kingdom*, (App. no. 36536/02), 13. 9. 2005; *I. v. the United Kingdom*, (App. no. 25680/94), 11. 7. 2002; *Christine Goodwin v. the United Kingdom*, (App. no. 28957/95), 11. 7. 2002.

by Art. 8 of the Convention,⁴² in four cases *jointly with a violation of the right to an effective legal remedy*, which is protected by Art. 13 of the Convention,⁴³ and in one case each, *together with claims regarding a violation of articles 5,⁴⁴ 6⁴⁵ and 9⁴⁶ of the Convention*, which protect *the right to liberty and security, the right to a fair trial and the freedom of thought, conscience and religion*. The applicants claimed that a violation of Art. 12 occurred *without a violation of any other article of the Convention happening* in only 5 cases.⁴⁷

In only two cases did a judge⁴⁸ or multiple judges⁴⁹ have a dissenting opinion, while in all other cases the judgment on the violation of the right to marry was made unanimously.

The most important thing to note is that by determining that a violation of the right to marry happened in the analysed cases, the Court unquestionably put under the protection of the Convention five groups of people that, until then, had this right limited by their countries; in particular: persons who were serving a prison sentence, transsexual persons, persons who were divorced or in the process of getting divorced and migrants. The following segments will analyse these judgements because of their importance to the marital status and position of these persons in the countries signatories to the Convention.

⁴² *V. K. v. Croatia*, (App. no. 38380/08), 27. 11. 2012; *O'Donoghue and Others v. the United Kingdom*, (App. no. 34848/07), 14. 12. 2010; *Christine Goodwin v. the United Kingdom*, (App. no. 28957/95), 11. 7. 2002; *I. v. the United Kingdom*, (App. no. 25680/94), 11. 7. 2002; *C. v. the United Kingdom*, (App. no. 10843/84), 9. 5. 1989.

⁴³ *V. K. v. Croatia*, (App. no. 38380/08), 27. 11. 2012; *Frasik v. Poland*, (App. no. 22933/02), 5. 1. 2010; *Jaremowicz v. Poland*, (App. no. 24023/03), 5. 1. 2010; *Christine Goodwin v. the United Kingdom*, (App. no. 28957/95), 11. 7. 2002.

⁴⁴ *Frasik v. Poland*, (App. no. 22933/02), 5. 1. 2010.

⁴⁵ *V. K. v. Croatia*, (App. no. 38380/08), 27. 11. 2012.

⁴⁶ *O'Donoghue and Others v. the United Kingdom*, (App. no. 34848/07), 14. 12. 2010.

⁴⁷ *Theodorou and Tsotsorou v. Greece*, (App. no. 57854/15), 5. 9. 2019; *F. v. Switzerland*, (App. no. 11329/85), 18. 12. 1985; *Hammer v. the United Kingdom*, (App. no. 7114/75), 13. 12. 1979; *Van Oosterwijck v. Belgium*, (App. no. 7654/76), 6. 11. 1980; *Draper v. the United Kingdom*, (App. no. 8186/78), 10. 7. 1980.

⁴⁸ *V. K. v. Croatia*, (App. no. 38380/08), 27. 11. 2012.

⁴⁹ *F. v. Switzerland*, (App. no. 11329/85), 18. 12. 1985.

**A review of the judgements which determined
a violation of the right to marry while accounting
for the category of the applicants**

1) Judgements that protected the right to marry of persons serving a prison sentence

Out of the fourteen cases wherein a violation of the right to marry was determined, in five of those cases the applicants were persons that were denied this right while they were serving a prison sentence.

The first two cases – *Hammer v. the United Kingdom*⁵⁰ and *Draper v. the United Kingdom*⁵¹ – were presented before the Commission in 1975 and 1978. In both cases, the applicants were forbidden by law to marry in prison, and the state authorities did not permit them temporary release to get married elsewhere. The Commission took the same position when judging if a violation occurred in both cases – an unjustified imposition of any period of delay on the exercise of the right to marry injures the substance of the right; thus, the limitations on the right to marry suffered by the applicants, and which were caused by the legal regulations and actions by the national authorities, are an interference with the right to marry and violate its substance.

The other three cases where the applicants were persons serving a prison sentence were judged by the Court. Chronologically, the first case was *Frasik v. Poland*,⁵² wherein the Polish court did not allow a person serving a prison sentence to marry the woman that accused him of rape – which was the reason for his imprisonment. In its judgement, the Court noted that prisoners enjoy the same human rights and freedoms that are not contrary to incarceration itself. Consequently, there is no doubt that they cannot be denied the right to marry based on their status. Furthermore, the choice of a marriage partner is purely a private decision of a person – regardless of whether they are at liberty or imprisoned. Even if the decision of the national court had a legitimate purpose – the need to protect the proceedings which were being conducted against the applicant, it was disproportionate and violated the substance of the applicant's right to marry. The second case was *Jaremwicz v. Poland*,⁵³ where a person deprived of liberty claimed his right from Art. 12 of the Convention was infringed upon, as the national authorities did not allow him to marry a person that was also imprisoned and whom he met during his imprisonment. The Court reiterated that the choice of spouses is purely personal and private,

⁵⁰ *Hammer v. the United Kingdom*, (App. no. 7114/75), 13. 12. 1979.

⁵¹ *Draper v. the United Kingdom*, (App. no. 8186/78), 10. 7. 1980.

⁵² *Frasik v. Poland*, (App. no. 22933/02), 5. 1. 2010.

⁵³ *Jaremwicz v. Poland*, (App. no. 24023/03), 5. 1. 2010

and noted that the fact that they met while serving a sentence of imprisonment does not automatically make their relationship “superficial” or “illegal” or unworthy of respect (as the national authorities opined). By concluding that the state did not manage to establish a balance between protecting the public interest and the fundamental human rights of the applicant, the ECHR determined that the substance of the applicant’s right to marry was violated. The last case from this group is *Chernetskiy v. Ukraine*.⁵⁴ In it, the applicant claimed that his right to marry was violated as he could not remarry without evidence that his previous marriage was over, and, in accordance with the legal regulations that were in force at that time, he could not obtain the necessary evidence while he was serving a sentence of imprisonment. In this case, the Court also stressed the importance of not denying rights and freedoms guaranteed by the Convention to persons deprived of liberty, but also referred to case law regarding divorced persons and noted that divorced persons must be provided the right to remarry without unjustified limitations. The Court concluded that legal regulations unjustifiably prevented the applicant from remarrying and privately meeting his partner in prison, by which the state violated the very substance of the applicant’s right.

By protecting this right for persons serving a sentence of imprisonment, the Court confirmed that “the Convention cannot stop at the prison gate”.⁵⁵ By its actions, the Court justifiably stressed the importance of enabling the right to marry for all persons, including for those persons who find themselves in unconventional circumstances.

2) Judgements that protected the right to marry of transsexual persons

The next most numerous group whose right to marry was specifically protected by the Court are transsexual persons. They were the applicants in four cases wherein the Court determined a violation of the right to marry.

The first case heard before the Court regarding a transsexual person was *Van Oosterwijck v. Belgium*.⁵⁶ The applicant of this case was born a biological woman, but had a sex change operation to become a man. Despite the sex change, Belgium would not recognize the applicant’s citizenship status as a man, thus disallowing him to enter into marriage with a woman. The Van Oosterwijck case is specific in that the Commission decided by a majority decision, seven votes against three, that the applicant’s right to marry was vio-

⁵⁴ *Chernetskiy v. Ukraine*, (App. no. 44316/07), 8. 12. 2016.

⁵⁵ *Khodorkovskiy and Lebedev v. Russia*, (App. no. 11082/06 13772/05), 25. 7. 2013, para. 836.

⁵⁶ *Van Oosterwijck v. Belgium*, (App. no. 7654/76), 6. 11. 1980.

lated. However, at the request of the country being sued, the case was also brought before the Court, which determined that the application does not meet the conditions of admissibility because the applicant did not exhaust all available domestic legal remedies. Consequently, the Court did not even deliberate on the merits of the case, i.e. judge whether a breach of the rights guaranteed by the Convention occurred. The following case, which was also adjudicated by the Commission, was *C. v. the United Kingdom*.⁵⁷ The applicant was a male to female transsexual but was viewed as a man under English law. Thus, she was not permitted to marry “another man”. The Commission noted that Art. 12 protects the right to marry of two persons of the opposite sex, regardless of whether those persons can found a family, i.e. have biological offspring together. Accordingly, the United Kingdom made an error in considering the applicant a person of the male sex and violated her right guaranteed by Art. 12 of the Convention.

The two most important cases from this category are certainly *I. v. the United Kingdom*⁵⁸ and *Christine Goodwin v. the United Kingdom*⁵⁹, which were adjudicated by the Grand Commission and the Goodwin case was selected as a “key case”, as was previously noted. In both, the facts of the case were similar: the applicants were born as men but transitioned to women and the United Kingdom disallowed them from entering into marriage with men, as they were legally still considered male. Given such similar facts of the cases, both judgements by the Grand Commission of the Court were delivered on the same day – July 11, 2002, and rest on almost identical arguments. The Court stressed that the concepts of marriage, sex and sexuality have changed significantly from a social, medical and scientific perspective since the time the Convention was written. Consequently, biological criteria (determining the sex according to the sex characteristics at birth) should no longer be a determining factor in establishing the citizenship status of a person. This is supported by the facts that gender dysphoria is accepted by the medical community, that total gender reassignment surgery is possible and that transsexual persons take on the gender role of their sex of choosing. Thus, although member states have the right to decide the criteria by which they will determine whether a full sex change truly happened, they are not at liberty to deny the right to marry to persons whose new sex is legally recognized. Consequently, the United Kingdom violated the right to marry of both applicants. Despite the fact that the judgement in the Goodwin case was a turning point for the status and rights of transsexual persons, and even though it recognized the changes that the concepts of sexuality and sex had undergone, it did not contribute to realiz-

⁵⁷ *C. v. the United Kingdom*, (App. no. 10843/84), 9. 5. 1989.

⁵⁸ *I. v. the United Kingdom*, (App. no. 25680/94), 11. 7. 2002.

⁵⁹ *Christine Goodwin v. the United Kingdom*, (App. no. 28957/95), 11. 7. 2002.

ing the right to marry of same-sex couples. Quite the opposite, the arguments of the Court rested on the position that the applicant and her partner are a heterosexual couple that should be protected by Art. 12 of the Convention.⁶⁰ Changes within this sphere regarding the interpretation of the content of the right to marry can be expected in the near future.

3) Judgements that protected the right to marry of divorced persons or persons in the process of getting divorced

The first case within this category that determined a violation of the right to marry was *F v. Switzerland*.⁶¹ The applicant claimed that he was prevented from getting married for three years after his previous marriage had ended, as legal regulations that prevented recently divorced persons from getting married for one to three years after the divorce, based on the judgement of the court, existed. The Court primarily stressed that no such laws on the prohibition of marriage after a divorce exist in other member states and noted that the Convention must be interpreted in light of the existing circumstances, not in accordance with the circumstances that existed when it was made. Besides the legal limitation on the applicants' right to marry, the national courts exacerbated the restriction by determining the maximum temporary prohibition. In the Court's view, it could not accept that the prohibition was issued with the aim of protecting the rights of other people, i.e. protecting the rights of his future spouse, and that in the area of human rights he who can do more cannot necessarily do less. The other case where the Court determined a restriction on the right to marry was *V. K. v. Croatia*⁶² and it was the first case wherein the Court, contrary to hitherto court praxis, determined a breach of Art. 12 based on the length of the divorce proceedings. Consequently, the Court drew a parallel between Arts. 12 and 6 of the Convention, which protects the right to a fair hearing within a reasonable time.⁶³ The applicant claimed that his right to marry was violated by the duration of the divorce proceedings for his previous marriage due to the custody dispute over the child, even though the issue in question could have been resolved separately to the divorce proceedings. The Court stated that divorced persons must enjoy the right to remarry without unjustified limitations and that the failure of the state to expedite the divorce

⁶⁰ Shahid, M. (2017). The Right to Same-Sex Marriage: Assessing the European Court of Human Rights' Consensus-Based Analysis in Recent Judgments Concerning Equal Marriage Rights. *Erasmus Law Review* 3, 184–198.

⁶¹ *F v. Switzerland*, (App. no. 11329/85), 18. 12. 1985.

⁶² *V. K. v. Croatia*, (App. no. 38380/08), 27. 11. 2012.

⁶³ Savvidis, K. (2016). *Court Delay and Human Rights Remedies: Enforcing the Right to a Fair Hearing Within a Reasonable Time*. Abingdon: Routledge, 107.

proceedings could be considered a limitation that threatens the essence of the right to marry. The Court judged that the abovementioned happened in this specific case, as the actions of the national court caused prolonged uncertainty with the applicant regarding the possibility and moment of entering into marriage again.

Based on the facts presented, we conclude that the stance of the Court regarding the right to marry of divorced persons or persons in the process of getting divorced is almost fully harmonized and that there are no indications that this issue will undergo any changes in the future.

4) Judgements that protected the right to marry of persons with a relationship by affinity

In the first case from this category, *B. and L. v. the United Kingdom*,⁶⁴ the applicants – persons that were previously father-in-law and daughter-in-law – claimed that their right to marry had been violated as they were legally prevented from getting married due to their relationship by affinity. The Court concluded that this type of prohibition had a legitimate aim – protecting the family and preventing the negative effect that a change in the roles and relations within the family could have on the children. Yet, the Court found that a prohibition on the right to marry of persons with a relationship by affinity could not, by itself, prevent the development of a sexual and emotional relationship, which could definitely cause the children confusion and emotional insecurity. Thus, regardless of the existence of a legitimate aim, the prohibition that the hitherto in-force law imposed was limiting enough that it violated the essence of the right to marry and found a family. After the judgement, the United Kingdom removed the prohibition on marriage between a father-in-law and daughter-in-law and mother-in-law and son-in-law from its laws, but certain authors argue that marriage should be allowed between all persons with a relationship by affinity.⁶⁵ *Theodorou and Tsotsorou v. Greece*⁶⁶ is the second case wherein the court determined that a prohibition, that is, an annulment of marriage between persons with a relationship by affinity was a violation of the right from Art. 12 of the Convention. In this case, the first applicant, before entering into marriage with the second applicant, was married to her sister and the marriage between the applicants was annulled 10 years after it was entered into. The Court concluded that the annulment disproportionately limited their right to marry, to such an extent that the essence of the right was violated.

⁶⁴ *B. and L. v. the United Kingdom*, (App. no. 36536/02), 13. 9. 2005.

⁶⁵ Schäfer, L. (2008). Marrying an In-Law? The Future of Prohibited Degrees of Affinity and Consanguinity in English Law. *Child and Family Law Quarterly* 20 (2), 219–229.

⁶⁶ *Theodorou and Tsotsorou v. Greece*, (App. no. 57854/15), 5. 9. 2019.

First, the Court found that the limitation of the right did not contribute to a legitimate goal – protecting the first applicant’s child from confusion or emotional insecurity.

Second, the Court emphasized that most members of the Council of Europe have removed the limitations regarding the prohibition on marriage between persons of this degree of affinity. Finally, the Court noted that the request for annulment was initiated long after the applicants had already been married and that during the process of entering into marriage the national authorities did not express any hesitation for whether the applicants should be allowed to marry.

We believe that the Court should be exceptionally careful in the future regarding marriage between persons with a relationship by affinity, because of the potential negative effects allowing such marriages could have on family relations.

5) The judgement that protected the right to marry of migrants

Migrants are the final category whose right to marry the Court protected, in *O’Donoghue and Others v. the United Kingdom*.⁶⁷ In this case, the applicants were prevented from entering into marriage for two years. For the first year, they were prevented from marrying due to a law that prescribed that the second applicant, as a foreign citizen, must have entry clearance expressly granted for the purpose of enabling them to marry in the United Kingdom. This condition was removed after amendments to the law, but the applicants did not have the financial means to pay the fees that were a new condition. The Court found that it is undeniable that each member state has the freedom to determine reasonable conditions that a foreign citizen must fulfil in order to get married in the given state. However, in this specific case, the legal regulations in force unjustifiable contained a blanket prohibition that limited the right to marry for all persons who belong to a certain category – foreign citizens who do not have leave to remain. Additionally, the fees that were obligatory after the amendment were too high for persons that are not citizens, given the fact that they commonly cannot find employment or are paid less than the citizens. Consequently, the Court found that the laws in force limited the right to marry of the applicants to such an extent that it violated the essence of the right. Some are of the opinion that the limitation on the applicants’ right was relatively short term and that the imposed fee is not necessarily “too high”.⁶⁸

⁶⁷ *O’Donoghue and Others v. the United Kingdom*, (App. no. 34848/07), 14. 12. 2010.

⁶⁸ Van der Sloot, B. (2014). *Between Fact and Fiction: An Analysis of the Case Law on Article 12 ECHR*. Retrieved on June 25, 2020. Available at: <https://www.ivir.nl/publicaties/download/1561.pdf>

Consequently, we can come to the conclusion that the Court did not reach its judgment guided solely by legal principles but also those of a political and practical nature, and with the aim of protecting migrants as a specifically sensitive category of people.

CONCLUSION

The analysed case law of the Court demonstrates that the Convention is a dynamic instrument with a tendency to evolve and the ability to adjust to social and technological changes that were not predicted when it was written. Thus, the manner in which the Convention is interpreted truly changes in alignment with changes in society, which is constantly in a state of flux and growth. As was pointed out, recent judgments by the Court made the protection of Art. 12 of the Convention available to categories of people that were previously excluded. However, despite the fact that the Court is the body that determines violations of the rights and freedoms guaranteed by the Convention, it rests on the member states to remove the sources of the violations and prevent them from happening again. Consequently, if the Court maintains its liberal approach, that is, if by its decisions the Court initiates other changes which can stem from the interpretation of the content of Art. 12 of the Convention, the member states could be forced to act contrary to their hitherto traditions and beliefs regarding the right to marry and found a family

BIBLIOGRAPHY

Books

- Savvidis, K. (2016). *Court Delay and Human Rights Remedies: Enforcing the Right to a Fair Hearing Within a Reasonable Time*. Abingdon: Routledge
- Schabas, W. A. (2016). *The European Convention on Human Rights: A Commentary*. Oxford: Oxford University Press

Articles

- Marochini, M. (2014). The Interpretation of the European Convention on Human Rights. *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu* 51(1), 63–84.
- Murray, J. L. (2011). The Influence of the European Convention on Fundamental Rights on Community Law. *Fordham International Law Journal* 33 (5), 1388–1422.
- Schäfer, L. (2008). Marrying an In-Law? The Future of Prohibited Degrees of Affinity and Consanguinity in English Law. *Child and Family Law Quarterly* 20 (2), 219–229.

Shahid, M. (2017). The Right to Same-Sex Marriage: Assessing the European Court of Human Rights' Consensus-Based Analysis in Recent Judgments Concerning Equal Marriage Rights. *Erasmus Law Review* 3, 184–198.

Wildhaber, L. (2004). The European Court of Human Rights in Action. *Ritsumeikan Law Review* 21, 83–92.

Online sources

Irish Human Rights Commission. (2012). *European Convention on Human Rights: Guide for the Civil & Public Service*. Retrieved on 20. 6. 2020. Available at: https://www.ihrec.ie/download/pdf/echr_guide.pdf

Van der Sloot, B. (2014). *Between Fact and Fiction: An Analysis of the Case Law on Article 12 ECHR*. Retrieved on 25. 6. 2020. Available at: <https://www.ivir.nl/publicaties/download/1561.pdf>

Sources

Council of Europe, European Court of Human Rights, *European Convention on Human Rights*, Strasbourg, 1950.

Council of Europe, *European Social Charter*, Turin, 1961.

Council of Europe, *The Charter of Fundamental Rights of the European Union*, Nice, 2000.

United Nations, General Assembly, *Universal Declaration of Human Rights*, Trocadero, 1948.

Cited case law

Rees v. the United Kingdom, (App. no. 9532/81), 17. 10. 1986.

Cossey v. the United Kingdom, (App. no. 10843/84), 27. 9. 1990.

B. and L. v. the United Kingdom, (App. no. 36536/02), 13. 9. 2005.

F. v. Switzerland, (App. no. 11329/85), 18. 12. 1985.

Muñoz Díaz v. Spain, (App. no. 49151/07), 8. 12. 2009.

Jaremowicz v. Poland, (App. no. 24023/03), 5. 1. 2010.

Frasik v. Poland, (App. no. 22933/02), 5. 1. 2010.

Tyrer v. United Kingdom, (App. no. 5856/72), 25. 4. 1978.

Hammer v. United Kingdom, (App. no. 7114/75), 13. 12. 1979.

Van Oosterwijck v. Belgium, (App. no. 7654/76), 6. 11. 1980.

Draper v. United Kingdom, (App. no. 8186/78), 10. 7. 1980.

C. v. United Kingdom, (App. no. 10843/84), 9. 5. 1989.

I. v. the United Kingdom, (App. no. 25680/94), 11. 7. 2002.

Christine Goodwin v. the United Kingdom, (App. no. 28957/95), 11. 7. 2002.

O'Donoghue and Others v. the United Kingdom, (App. no. 34848/07), 14. 12. 2010.

Theodorou and Tsotsorou v. Greece, (App. no. 57854/15), 5. 9. 2019.

Chernetskiy v. Ukraine, (App. no. 44316/07), 8. 12. 2016.

V. K. v. Croatia, (App. no. 38380/08), 27. 11. 2012.

Khodorkovskiy and Lebedev v. Russia, (App. no. 11082/06 13772/05), 25. 7. 2013.